

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ УХИЛЕННЮ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ: ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ТА ЦИФРОВИЙ СЛІД ПРАВОПОРУШНИКА

MEASURES TO COUNTER ALIMONY EVASION: DEMOGRAPHIC PROFILE AND DIGITAL FOOTPRINT OF THE OFFENDER

Тимчишин А.М., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри права та гуманітарних дисциплін

*Відокремлений структурний підрозділ ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Івано-Франківська філія*

Тимчишин Д.М., к.ю.н.,
доцент кафедри права та гуманітарних дисциплін

*Відокремлений структурний підрозділ ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Івано-Франківська філія,*

старший слідчий СУ ГУНП в Івано-Франківській області, підполковник поліції

У сучасному світі проблема ухилення від сплати аліментів набуває все більшого значення, оскільки це питання безпосередньо впливає на добробут дітей та соціальну стабільність. Дана стаття присвячена вивченню заходів протидії ухиленню від сплати аліментів, зокрема аналізу демографічного профілю правопорушників та використання цифрових технологій для виявлення та відстеження їхньої протиправної діяльності.

Основна мета статті полягає у визначенні ключових демографічних характеристик осіб, що ухиляються від сплати аліментів, та виявленні їхніх типових поведінкових патернів. Аналіз демографічного профілю включає розгляд таких факторів, як вік, стать, рівень освіти, професійна діяльність та фінансовий стан правопорушників. Ці характеристики дозволяють краще зрозуміти мотиви та причини ухилення, а також розробити цільові заходи для ефективного протидії цьому явищу.

Особливу увагу у статті приділено використанню цифрових технологій для виявлення та моніторингу осіб, які ухиляються від сплати аліментів. Цифровий слід, що включає дані з соціальних мереж, електронної пошти, фінансових транзакцій та мобільних пристроїв, стає важливим інструментом у боротьбі з правопорушеннями. Використання спеціалізованих програм для аналізу цифрових слідів дозволяє оперативно виявляти приховані доходи та активи, що значно підвищує ефективність примусового стягнення аліментів.

Розглядаються сучасні методи автоматизації процесу стягнення аліментів, зокрема застосування електронних платіжних систем та технологій блокчейн для забезпечення прозорості фінансових операцій. Автоматизовані системи, що інтегруються з базами даних державних установ, забезпечують швидкий доступ до необхідної інформації та спрощують процедуру примусового виконання судових рішень.

На основі проведеного аналізу автори роблять висновок про важливість комплексного підходу до протидії ухиленню від сплати аліментів, що включає як вивчення демографічних характеристик правопорушників, так і використання новітніх цифрових технологій. Запропоновані заходи сприятимуть підвищенню ефективності системи правосуддя, забезпеченню справедливості та захисту прав дітей, які є найбільш вразливою категорією населення.

Ключові слова: ухилення від сплати аліментів, демографічний профіль правопорушника, психологічний портрет, цифровий слід, соціальні мережі, фінансові транзакції, електронні платіжні системи.

In the modern world, the issue of evading alimony payments is becoming increasingly significant, as it directly affects the well-being of children and social stability. This article is dedicated to studying measures to counteract the evasion of alimony payments, specifically analyzing the demographic profile of offenders and the use of digital technologies for detecting and tracking their activities.

The main goal of the article is to identify key demographic characteristics of individuals who evade alimony payments and to uncover their typical behavioral patterns. The analysis of the demographic profile includes examining factors such as age, gender, education level, professional activity, and financial status of the offenders. These characteristics help better understand the motives and reasons for evasion and develop targeted measures for effectively countering this phenomenon.

Special attention in the article is given to the use of digital technologies for detecting and monitoring individuals who evade alimony payments. The digital footprint, which includes data from social networks, email, financial transactions, and mobile devices, becomes an essential tool in combating offenses. The use of specialized software for analyzing digital footprints allows for the prompt detection of hidden incomes and assets, significantly increasing the efficiency of enforcing alimony payments.

The article also examines modern methods of automating the alimony enforcement process, including the application of electronic payment systems and blockchain technologies to ensure the transparency of financial operations. Automated systems integrated with databases of government agencies provide quick access to necessary information and simplify the procedure for the compulsory execution of court decisions.

Based on the conducted analysis, the authors conclude the importance of a comprehensive approach to counteracting the evasion of alimony payments, which includes studying the demographic characteristics of offenders and utilizing the latest digital technologies. The proposed measures will contribute to enhancing the efficiency of the justice system, ensuring fairness, and protecting the rights of children, who are the most vulnerable population category.

Key words: evasion of alimony payments, demographic profile of the offender, psychological portrait, digital footprint, social networks, financial transactions, electronic payment systems.

Постановка проблеми. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, враховуючи реалії сучасного етапу розвитку та становлення українського демократичного суспільства, має суттєвий вплив як на державу, так і на громадянське суспільство в цілому, що потребує ретельного вивчення, дослідження причин та наслідків, пошуку шляхів попередження та вирішення цього суспільно негативного явища. Актуальність досліджуваної тематики тільки зростатиме, враховуючи вкрай несприятливі демо-

графічні тенденції, пов'язані з воєнною агресією росії проти України, високим рівнем міграцій, як внутрішніх, так і зовнішніх, що супроводжується територіальним розділенням родин, та навіть розпадами сімей. В таких умовах ухилення від сплати аліментів не лише порушує права дитини, але й ставить під загрозу її майбутнє, впливаючи на соціальну стабільність та моральний клімат у суспільстві загалом. Я влучно зауважує Бабенко А.М., одним із розповсюджених видів злочинів, що посягає на молоде

покоління та його майнове становище і розвиток, виявилися такі кримінальні правопорушення, як ухилення від виплати коштів, на утримання дітей [1, с. 31].

Криміналістичний аналіз особи правопорушника, що ухиляється від сплати аліментів, дозволяє виявити основні причини та мотиви, які спонукають осіб ухилятися від своїх обов'язків. Вивчення психологічного портрету правопорушників, а також соціально-психологічних факторів, які впливають на їх поведінку, є необхідним кроком для розробки ефективних заходів протидії.

Окрім традиційних методів дослідження, важливу роль у сучасній криміналістиці відіграють цифрові технології. Цифровий слід правопорушника може надати важливу інформацію, яка допоможе у виявленні та доведенні фактів ухилення від сплати аліментів. Використання цифрових доказів стає все більш актуальним у контексті стрімкого розвитку інформаційних технологій.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, у тому числі заходами протидії, приділяли увагу у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. І. Борисов, Я. І. Гілінський, В. В. Голіна, О. М. Джуца, А. Ф. Зелінський, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, Є. С. Назимко, О.О. Сокол, М.І. Фіалка, П. Л. Фріс, В. І. Шахун, та ін.

Безумовно, праці зазначених вчених зробили вагомий внесок у дослідження вказаної тематики, проте у зв'язку зі стрімким розвитком цифрових технологій відкриваються нові перспективи щодо розслідування та запобігання даній категорії правопорушень, що потребує подальшого наукового обґрунтування.

Метою даної роботи є комплексний аналіз ухилення від сплати аліментів з криміналістичної точки зору, зокрема вивчення демографічного та психологічного профілю, а також цифрового сліду правопорушника, що є необхідним етапом для розробки ефективних заходів протидії цьому негативному суспільному явищу.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи статистичні звіти урядових установ, а також проводячи порівняльний аналіз доповідей міжнародних організацій, зокрема ЮНІСЕФ, спостерігається наступна тенденція: профіль правопорушника, який ухиляється від сплати аліментів, характеризується деякими загальними демографічними рисами. Наприклад, вік правопорушників даної категорії знаходиться у межах від 30 до 50 років. Це період, коли особи, здебільшого, мають стабільний дохід і водночас зобов'язання перед своїми дітьми. Переважна більшість правопорушників – чоловіки. Це пов'язано з тим, що в багатьох випадках саме чоловіки є платниками аліментів після розлучення чи розставання. Проте, згідно статистичних даних, близько 13 тисяч жінок зареєстровано в статусі «боржник по аліментах», що становить 8% від загальної кількості зареєстрованих боржників [2]. Досить часто правопорушники, які ухиляються від сплати аліментів, вже мають нові сім'ї або партнерів. Це також впливає на їх фінансові пріоритети та здатність сплачувати аліменти.

Аналіз загального профілю злочинця є важливим інструментом який базується на статистичних зведеннях, описах та письмових звітах і дозволяє встановити загальні ознаки, що характеризують типового винуватця [3, с. 65].

Рівень освіти досить варіативний, але частіше правопорушники мають низький рівень освіти [4, с. 104]. Особи з вищою освітою зазвичай мають більш стабільний дохід, що зменшує ймовірність ухилення від сплати аліментів. Правопорушники можуть бути представниками різних професій, проте часто це особи зі змінною зайнятістю або ті, хто працює у неформальному секторі економіки. Такі обставини ускладнюють відстеження їх доходів та примус до сплати аліментів. Стосовно фінансового стану, то,

як правило, особи, що ухиляються від сплати аліментів, мають нестабільний заробіток, або недостатнє фінансове забезпечення. Також вони можуть приховувати свої доходи або працювати неофіційно, щоб уникнути сплати аліментів. Переважна більшість правопорушників проживають у містах, де легше знайти роботу, але разом з тим більше можливостей для приховування доходів.

Як стверджує Дембіцька В., метод «психологічного портрету» – це спроба використовувати поведінкові і психодинамічні принципи психології в прикладній області, що значно підвищують ефективність розслідування [5, с. 253]. Психологічний портрет правопорушника, який ухиляється від сплати аліментів, відображає комплекс особистісних характеристик, мотивів і поведінкових моделей, що сприяють ухиленню від виконання своїх фінансових зобов'язань перед дітьми. Серед домінуючих рис, зокрема: егоцентризм (проявляється у відсутності моральної та емоційної відповідальності за добробут власних дітей); низький рівень емпатії (відстороненість, емоційна холодність, байдужість); імпульсивність та низький рівень самоконтролю (що виявляється в ігноруванні фінансових зобов'язань перед дітьми на користь власних забаганок) тощо. Такий портрет важливий для розуміння причин і умов, які ведуть до правопорушення, а також для розробки ефективних заходів попередження.

Важливо зазначити, що психологічний портрет правопорушника, який ухиляється від сплати аліментів, може варіюватися залежно від конкретних умов та індивідуальних особливостей. Проте загальні тенденції, описані вище, можуть бути корисними для розуміння основних психологічних аспектів досліджуваного явища та розробки ефективних стратегій для його попередження.

Однією із таких стратегій є застосування новітніх методик аналізу цифрового сліду правопорушника. Поняття цифрового сліду охоплює всі дані, які залишає особа під час використання цифрових технологій. Це поняття стало надзвичайно важливим у сучасному світі, де технології глибоко інтегровані у всі аспекти життя. Цифровий слід можна розглядати як віртуальний відбиток, який залишається після кожної взаємодії людини з цифровими пристроями та платформами. Він містить широкий спектр інформації, починаючи від активності в соціальних мережах і закінчуючи фінансовими транзакціями та історією пошукових запитів.

Як слушно вважає Авдеева Г.К., цифровими слідами в криміналістиці є матеріальні невидимі сліди, які містять криміналістично значущу інформацію (відомості, дані), зафіксовану в цифровій формі на матеріальних носіях і можуть бути виявлені, зафіксовані й досліджені за допомогою певних цифрових пристроїв [6, с. 91].

Цифровий слід поділяється на активний та пасивний. Активний цифровий слід утворюється, коли користувач свідомо залишає інформацію в Інтернеті, наприклад, публікує пости в соціальних мережах, надсилає електронні листи або заповнює онлайн-формуляри. Пасивний цифровий слід, навпаки, утворюється без усвідомленої участі користувача. Це можуть бути дані про геолокацію, записи про відвідування веб-сайтів, метадані з фотографій або файлів та інші сліди, які збираються автоматично під час використання цифрових технологій.

Таким чином, цифровий слід є важливим та багатограним поняттям, яке охоплює всі аспекти взаємодії людини з цифровим світом. Він має величезний потенціал для різних сфер діяльності, проте вимагає уважного підходу до захисту конфіденційності та безпеки даних. Крім того, важливим аспектом є також законодавче забезпечення дослідження та використання електронних доказів та цифрових слідів в криміналістиці та кримінальному процесі [7, с.].

Виявлення цифрового сліду включає використання різноманітних методів та інструментів, що дозволяють

збирати, аналізувати та інтерпретувати дані, залишені користувачами в цифровому середовищі. Розглянемо основні методи виявлення цифрового сліду:

Аналіз даних з соціальних мереж. Цей метод включає збір та аналіз даних з платформ, таких як Facebook, Twitter, Instagram та інших. Соціальні мережі надають багатий набір інформації про особисті інтереси, коло спілкування, місцезнаходження та поведінкові патерни користувачів. Інструменти аналізу соціальних медіа можуть відстежувати публікації, коментарі, лайки та взаємодії користувачів.

Аналіз метаданих. Метадані – це інформація про дані, яка включає час створення файлу, геолокаційні дані, авторство та інші атрибути. Вони можуть бути вбудовані у фотографії, документи та інші файли. Аналіз метаданих дозволяє відстежувати походження та переміщення файлів, а також встановлювати зв'язки між різними об'єктами.

Веб-аналітика. Цей метод включає збір даних про активність користувачів на веб-сайтах. Інструменти веб-аналітики, такі як Google Analytics, можуть надавати інформацію про відвідуваність сайту, поведінкові патерни, час перебування на сторінках, джерела трафіку та інші параметри. Веб-журнали (лог-файли) також містять багато корисної інформації про дії користувачів.

Аналіз електронної пошти. Електронна пошта може містити багато інформації про особисті та ділові контакти, час і місце відправлення повідомлень, IP-адреси, використані для надсилання листів, і зміст самих повідомлень. Спеціалізовані інструменти можуть автоматично збирати та аналізувати ці дані.

Форензика мобільних пристроїв. Цей метод включає збір та аналіз даних з мобільних телефонів та інших гаджетів. Мобільні пристрої містять велику кількість інформації, такої як журнали дзвінків, повідомлення, дані про місцезнаходження, фотографії та інші файли. Спеціалізовані програмні засоби дозволяють вилучити ці дані навіть після видалення користувачем.

Аналіз фінансових транзакцій. Фінансові дані, такі як записи про банківські операції, транзакції кредитних карток та операції з криптовалютами, можуть розкрити інформацію про фінансову діяльність та місцезнаходження особи. Аналіз цих даних може допомогти виявити приховані активи та нелегальні операції. Під час проведення аналітичного процесу для отримання аналітичного продукту можуть застосовуватись різні методи, у тому числі аналіз фінансових транзакцій [8, с. 27].

Аналіз геолокаційних даних. Геолокаційні дані збираються з різних джерел, таких як GPS-пристрої, мобільні телефони та соціальні мережі. Ці дані дозволяють відстежувати переміщення особи у просторі та часі, що може бути корисним для встановлення алібі або підтвердження участі у певних подіях. Як влучно стверджує Шевчук В.М., аналіз геолокаційних міток є одним з інструментів цифрової криміналістики [9, с. 85].

Застосування великих даних (Big Data). Аналіз великих обсягів даних за допомогою спеціалізованих алгоритмів та технологій дозволяє виявляти патерни та тенденції у поведінці користувачів. Big Data технології використовуються для обробки та аналізу даних з різних джерел у реальному часі. На практиці цей метод застосовується під час проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, у методиці розслідування окремих видів злочинів, у тому числі й у криміналістичній техніці [10, с. 149].

Мережевий аналіз. Цей метод включає моніторинг та аналіз мережевих трафіків для виявлення підозрілої активності. Інструменти мережевого аналізу можуть виявляти несанкціоновані доступи, атаки на мережу та інші загрози безпеці.

Розвідувальна діяльність у відкритих джерелах (OSINT). Open source intelligence (OSINT) – розвідка на

основі аналізу відкритих джерел інформації) – одна з форм процесу організації та управління збором розвідувальних даних (Intelligence Collection Management), що включає їх пошук і відбір із публічних загальнодоступних джерел, добування та аналіз інформації, формування розвідувального документу для прийняття відповідного рішення [11, с. 332]. OSINT включає збір та аналіз інформації з публічно доступних джерел, таких як веб-сайти, новини, соціальні мережі, форуми та інші відкриті ресурси. Цей метод дозволяє отримати багато корисної інформації без порушення конфіденційності.

Використання цих методів у комплексі дозволяє отримати повне уявлення про цифровий слід особи, що є важливим інструментом для розслідування злочинів, забезпечення безпеки та виконання правових зобов'язань.

Збір та автентифікація цифрових доказів потребує спеціальних навичок та інструментів. Цей процес включає вилучення даних з електронних пристроїв, мережевих журналів, серверів та хмарних сервісів. Один із ключових аспектів – це автентифікація доказів, тобто підтвердження їхньої справжності та цілісності. Для цього використовуються криптографічні методи, такі як контрольні суми та цифрові підписи, що забезпечують захист від змін та підрбок.

Цифрові докази можуть бути представлені у суді у вигляді електронних листів, скріншотів, записів телефонних розмов, лог-файлів та інших форм. Важливо забезпечити, щоб ці докази були прийняті судом, що вимагає дотримання певних правових процедур та стандартів. Наприклад, в США діє правило автентичності, яке вимагає, щоб кожен цифровий доказ був підтверджений як справжній та незмінений.

Однак використання цифрових доказів має певні виклики і застереження. Один з основних викликів використання цифрових доказів – це забезпечення їх автентичності та цілісності. Недостатня захищеність даних або неправильне поводження з ними можуть призвести до їх відхилення судом. Крім того, цифрові сліди можуть бути дуже об'ємними та складними для аналізу, що вимагає спеціальних знань та ресурсів.

Заходи протидії ухиленню від сплати аліментів із використанням цифрових технологій є важливою складовою сучасної правової та соціальної практики. Цифрові технології надають нові можливості для моніторингу, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які ухиляються від своїх фінансових зобов'язань. Розглянемо ці заходи більш детально.

Одним із ключових заходів, на нашу думку, є створення та використання інтегрованих баз даних, що містять інформацію про платників аліментів, фактичне місце проживання, їхні доходи та активи. Ці бази даних повинні бути доступні для різних державних установ, таких як суди, органи соціального захисту, податкові служби та банки. Наприклад, система автоматичного обміну інформацією між податковими службами та органами соціального захисту дозволяє оперативно отримувати дані про доходи та фінансові операції платників аліментів. Це значно підвищує ефективність виявлення ухилів і спрощує процедуру примусового стягнення аліментів.

Моніторинг соціальних мереж та онлайн-активності може надати багато інформації про життя та фінансовий стан платників аліментів. Використання спеціалізованих програм для моніторингу соціальних мереж дозволяє виявити ознаки прихованих доходів або майна. Наприклад, публікації про розкішний спосіб життя або придбання дорогих речей можуть слугувати підставою для додаткової перевірки платника аліментів.

Використання електронних платіжних систем та технологій блокчейн – це ще один дієвий інструмент, що може значно підвищити прозорість фінансових операцій. Блокчейн дозволяє зберігати всі транзакції в незмінній

формі, що унеможливує фальсифікацію даних та може бути корисним для виявлення і відстеження фінансових операцій платників аліментів, які ухиляються від своїх зобов'язань. Блокчейн технологія використовує криптографію та цифрові підписи для засвідчення певної особи: транзакції відслідковуються до криптографічних ідентифікаційних даних, які теоретично анонімні, проте можуть бути закріплені за реальними даними певного користувача [12, с. 171].

Використання біометричних технологій, таких як розпізнавання обличчя, відбитків пальців та голосу, можуть бути застосовані для ідентифікації платників аліментів та запобігання шахрайству. Це особливо корисно у випадках, коли платник намагається приховати свою особу або використовувати фальшиві документи.

Автоматизовані системи примусового стягнення аліментів дозволяють автоматично відстежувати доходи платників та вираховувати необхідні суми. Наприклад, в багатьох країнах застосовуються системи, які автоматично утримують аліменти з заробітної плати або банківських рахунків платників. Це знижує адміністративні витрати та підвищує ефективність процесу стягнення.

Деякі країни використовують публічні реєстри боржників, які містять інформацію про осіб, що ухиляються від сплати аліментів. Ці реєстри можуть бути доступні для громадськості та містити дані про заборгованість, рішення суду та інші важливі відомості. Використання таких реє-

стрів створює додатковий тиск на боржників та стимулює їх до виконання своїх зобов'язань.

Міжнародне співробітництво та обмін інформацією між країнами є важливим аспектом протидії ухиленню від сплати аліментів, особливо у випадках, коли платник проживає за кордоном. Використання міжнародних баз даних, угод про правову допомогу та інших механізмів дозволяє ефективно вирішувати питання стягнення аліментів з осіб, які перебувають за межами країни.

Висновки. Використання цифрового сліду правопорушника для протидії ухиленню від сплати аліментів відкриває нові горизонти у забезпеченні ефективності протидії цьому суспільно негативному явищу. Цифрові технології дозволяють не лише швидко ідентифікувати та відстежувати платників, які ухиляються від своїх зобов'язань, але й забезпечують прозорість та достовірність даних. Виявлення прихованих доходів та активів, аналіз поведінки в соціальних мережах, моніторинг фінансових транзакцій та використання біометричних технологій створюють комплексну систему контролю, яка ускладнює ухилення від сплати аліментів. Автоматизовані системи примусового стягнення, поєднані з міжвідомчим та міжнародним обміном інформацією, забезпечують ефективне виконання судових рішень та захист прав дитини. Отже, інтеграція цифрових технологій у процес стягнення аліментів є ключовим фактором для підвищення справедливості та відповідальності у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко А.М. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей як вид майнових злочинів проти сім'ї: соціально-правовий та кримінологічний вимір. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С. 31–36.
2. В Україні – понад 13 тисяч жінок-боржників зі сплати аліментів. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2465440-v-ukraini-ponad-13-tisac-zinokborzchnikiv-zi-splati-alimentiv.html> (дата звернення: 09.04.2024).
3. Кіреева О. С. Використання альтернативних аналітичних інструментів у кримінальному аналізі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки : наукове видання*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2016. 4 (70). С. 64–76.
4. Лук'яненко С.В. Система чинників формування особистості злочинця. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023, 30 (3). С. 99–105.
5. Дембіцька, В. В. Психологічний портрет злочинця. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна візія та виклики глобалізації : зб. тез доп. П'ятнадцятої Ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених [м. Тернопіль, 29-30 берез. 2018 р.]. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 250–253.
6. Авдеева Г. Сутність цифрових слідів у криміналістиці. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*. 2018. С. 90–93.
7. Колеснікова І.А. Цифрові сліди: поняття та їх значення при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023, № 10. С. 472–475. URL: http://sej.org.ua/10_2023/114.pdf (дата звернення: 09.04.2024).
8. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.
9. Шевчук В.М. Роль цифрової криміналістики у виявленні, фіксації та розслідуванні воєнних злочинів. *Матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу*, м. Харків, 12 груд. 2022 р. / електрон. наук. вид., редкол.: В. Ю. Шепітько (голова), Г. К. Авдеева, М. О. Соколенко. – Харків : Право, 2022. С. 82-88. URL: <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023> . (дата звернення: 09.04.2024).
10. Шевчук В.М. Інновації у криміналістичній техніці: сучасні можливості й проблеми застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 43. С. 146–151.
11. Мартинюк С.О. Характеристика принципів функціонування OSINT у сфері національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021 № 9. С. 332-334. URL: http://www.sej.org.ua/9_2021/85.pdf (дата звернення: 10.04.2024).
12. Калайда Ю.П. Можливості блокчейн-технологій у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених в кіберпросторі. *Інформація і право*. № 4 (39) 2021. С. 170–178.